Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi: 18.06.2025
Kabul Tarihi: 04.09.2025
Yayın Tarihi: 21.12.2025
Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi, 2025, 5(2): 267-284

Research Article
Received Date: 18.06.2025
Accepted Date: 04.09.2025
Published Date: 21.12.2025
DOI Number: 10.59902/yazit.1721977

KAZANKAYA EFSANESİNDEKİ MİTOLOJİK MOTİFLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

A Study on Mythological Motifs in the Kazankaya Legend

Merve Nur SEZGİN*

ÖZ

Bu çalışmada, Erzincan folklorunda önemli bir yere sahip olan Kazankaya Efsanesi mitolojik bakımdan incelenmiştir. Temel mitolojik unsurlar analiz edilerek nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Metin analizinde Lévi-Strauss'un yapısalcı ve Eliade'nin işlevselci yaklaşımları temel alınmıştır. Çalışmanın bulguları, Kazankaya Efsanesi'nin Türk mitolojik düşüncesinin temel unsurlarıyla olan derin bağını ortaya koymaktadır. Efsanede bulunan kutsal yardımcı figür (Hızır), Türk kültür coğrafyasında sıkça rastlanan ve insanların zor anlarında ortaya çıkarak rehberlik eden bir arketip olarak değerlendirilebilir. Sadece dini bir figür olmayıp toplumsal hafızada umudun, ilahi adaletin tezahürü olarak işlev görmektedir. Efsanedeki ilahi adalet anlayışı, Türk mitolojisindeki köklü bir inanç sistemi olan "iyiliğin ödüllendirilmesi ve kötülüğün cezalandırılması" düşüncesiyle örtüşmektedir. Bu bağlamda, efsaneler, toplumsal ahlakın ve kolektif vicdanın taşıyıcıları olarak işlev görmektedir. Efsanede yer alan animistik unsurlar (taşlaşma, ardıç ağacının kanaması gibi), Türk kültüründeki doğayla kurulan metafizik bağa işaret etmektedir. Taşlaşma motifi, genellikle lanetlenme veya trajik bir sonun sembolü olarak yorumlanırken, ardıç ağacının kanaması ise doğanın insanla olan duygusal ve ruhsal bağını vurgulamaktadır. Çalışmada ayrıca, efsanelerin didaktik işlevi üzerinde durulmuş ve bu tür anlatıların toplumsal hafızayı şekillendirerek nesiller arası ahlaki değer aktarımını sağladığı tespit edilmiştir. Kazankaya Efsanesi'nde yer alan mesajlar, toplumun adalet, merhamet ve sorumluluk gibi evrensel değerlerini pekiştirmektedir. Sonuç olarak Kazankaya Efsanesi'nin Türk mitolojisi ve halk kültürü açısından taşıdığı önem vurgulanırken, somut olmayan kültürel mirasın korunmasının gerekliliğine de dikkat çekmektedir. Çünkü mitolojik anlatılar, bir toplumun kimlik inşası, kültürel süreklilik ve kolektif bilinçdışının yansıması açısından kritik bir role sahiptir. Bu nedenle, efsanelerin akademik çalışmalarla kayıt altına alınması, gelecek kuşaklara aktarılması ve kültürel belleğin canlı tutulması büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk mitolojisi, efsane, Hızır, animizm, ilahi adalet, mitolojik motif

ABSTRACT

This study examines the Kazankaya Legend, which holds a significant place in Erzincan folklore, from a mythological perspective. Employing a qualitative research method, the legend's fundamental mythological elements are analyzed through the structuralist approach of Claude Lévi-Strauss and the functionalist perspective of Mircea Eliade. The findings reveal the deep connection between the Kazankaya Legend and the core elements of Turkish mythological thought. The sacred helper figure (Khidr) present in the legend can be interpreted as an archetype commonly found in Turkish cultural geography, appearing to guide

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Erzincan-Türkiye. E-posta: mnt1989@hotmail.com. ORCID: 0000-0003-2124-3821.

people in times of hardship. Khidr is not merely a religious figure but also functions as a manifestation of hope and divine justice in collective memory. The concept of divine justice in the legend aligns with the longstanding belief in Turkish mythology that "goodness is rewarded and evil is punished." In this context, legends serve as carriers of social morality and collective conscience. The animistic elements in the legend (such as petrification and the bleeding juniper tree) point to the metaphysical bond between nature and humans in Turkish culture. The motif of petrification is often interpreted as a symbol of curse or tragic fate, while the bleeding juniper tree emphasizes the emotional and spiritual connection between humans and nature. Additionally, the study highlights the didactic function of legends, noting that such narratives shape collective memory and facilitate the intergenerational transmission of moral values. The messages in the Kazankaya Legend reinforce universal values such as justice, compassion, and responsibility. In conclusion, the study emphasizes the importance of the Kazankaya Legend in Turkish mythology and folk culture while underscoring the necessity of preserving intangible cultural heritage. Because mythological narratives play a crucial role in a society's identity construction, cultural continuity, and reflection of the collective unconscious. Therefore, documenting legends through academic research, transmitting them to future generations, and keeping cultural memory alive are of great significance.

Keywords: Turkish mythology, legend, Khidr (Hızır), animism, divine justice, mythological motif

Giriş

Mitoloji, bir toplumun kültürel benliğini, değerlerini anlayabilmek için önemli bir kaynaktır. Önceleri uydurma olarak görülen mitler Avrupa'da başlayan Rönesans, Reform hareketleri sonrasında bilimsellik kazanmış ve son yüzyıllarda mitlerle ilgili bilimsel çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bunda halk biliminin ortaya çıkması etkili olmuştur. Hayatımızın her anında yer alan mitler günümüze birtakım değişikliklere uğrayarak gelmiştir. Mitoloji kelimesi, Yunanca "mythos" (söz, öykü) ve "logos" (akıl, söz, anlatı) sözcüklerinin birleşiminden türemiştir. Antik dönemlerden itibaren mitler, çoğu zaman "uydurma" ya da "gerçek dışı" anlatılar olarak değerlendirilmiş; özellikle modernleşme süreciyle birlikte akılcı düşünceye aykırı düşen her tür anlatı, "batıl inanç" ya da "ilkel zihniyetin ürünü" olarak dışlanmıştır. Nitekim Claude Lévi-Strauss, mitlerin uzun bir dönem boyunca irrasyonel düşüncenin göstergesi olarak kabul edildiğini ve bu nedenle ciddiye alınmadığını belirtir (Lévi-Strauss, 2013: 33). Bu yaklaşım, 20. yüzyıla kadar süregelen pozitivist bakış açısının mitleri yalnızca bilimsel olmayan anlatılar olarak görmesinden kaynaklanmaktadır; ancak antropoloji ve dinler tarihi alanındaki gelişmeler, mitlerin toplumsal ve kültürel işlevlerini ortaya koyarak bu indirgemeci tutumu eleştirmiştir. Benzer şekilde Mircea Eliade, mitlerin bir zamanlar sadece "fabl", yani kurmaca ya da masal düzeyinde değerlendirildiğini ifade eder (Eliade, 2001: 11). Ancak kendisi, mitlerin aslında kutsalın tezahürünü yansıtan ve kolektif bilinçdışının derin yapılarını açığa çıkaran anlamlı sistemler olduğunu vurgulayarak bu indirgemeci yaklaşımı da eleştirmektedir. Öte yandan 20. yüzyılın özellikle ikinci yarısından

itibaren bu bakış açısında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Mitoloji artık yalnızca "uydurma" olarak görülmemekte; aksine, kolektif bilinçaltının, toplumsal değerlerin ve kültürel yapıların ifadesi olarak kabul edilmektedir. Mitlerin içerdiği simgesel anlatılar, insan zihninin evrensel işleyişine dair derin ipuçları sunmakta; tarih, antropoloji, edebiyat ve psikoloji gibi disiplinlerde önemli bir çözümleme aracı olarak değerlendirilmektedir. Joseph Campbell gibi araştırmacılar, mitlerin bireysel ve toplumsal gelişim süreçlerinde oynadığı yapısal rolü ortaya koyarak bu anlatıların işlevsel yönlerine dikkat çekmişlerdir. Dolayısıyla, mitolojiye sadece "uydurma söz" ya da "ilkel inanç" bağlamında değil; insan deneyiminin, kültürel aktarımın ve sembolik düşüncenin temel yapıtaşlarından biri olarak yaklaşmak, günümüz disiplinler arası mitoloji yorumlarının merkezinde yer almaktadır.

Mitler insanoğlunun dünyayı anlayıp açıklama gayretinin yansımasıdır. Bayat (2005: 27), "Mitler beşeriyetin çocukluk devri diye adlandırılan ilkel çağların mahsulleridir." ifadesini kullanmaktadır. Bu yaklaşım, mitleri basitçe tarihsel bir aşamanın ürünü olarak gören indirgemeci bir bakış açısını yansıtmaktadır; oysa güncel araştırmalar mitlerin insan varoluşunun temel sorularına verilen kültürel yanıtlar olduğunu ve kolektif bilincin derin katmanlarını ifade ettiğini ortaya koymaktadır. Mitoloji arkaik dönemlerin inanç ve düşünce dünyasının yansımasıdır. Bu yansıma, yalnızca tarihsel bir kayıt olmanın ötesinde, kutsalın tezahürünü ve kökenlerin ontolojik açıklamasını sistemli bir biçimde kodlayan anlatısal bir paradigmadır; zira mitler, insanın evrenle kurduğu anlam ilişkisinin sembolik ifadesi olarak, kozmogoni ve teogoni gibi temel varoluşsal sorulara kültürel yanıtlar üretmektedir.

"Mitolojik hikâyeler her zaman kutsal bir öyküyü ileterek, erişilmesi veya değiştirilmesi mümkün olmayan bir başlangıç hikâyesini anlatır. Başka bir ifadeyle mitler, doğaüstü varlıkların başarı aracılığıyla evrenin bütününü veya yalnızca bir parçasının nasıl var olduğunu açıklar" (Eliade, 1993: 13). Eliade'nin ifadesinden de anlaşılacağı üzere mitler bize köken bilgisini verir. Mitoloji, insanın dünyayı ve varoluşu anlama çabalarının yansımasıdır. Mitler kutsal ve doğaüstü olanın dünyadaki etkilerini açıklamak için oluşturulan öykülerdir. Bu öyküler genel olarak yaratılış, köken ve evrenin varoluşu gibi temel konuları esas alır. İnsanların dünyayı algılayıp anlamasına yardımcı olur. Dînî, felsefi ve kültürel bir öneme sahiptirler. Ayrıca insanları bir araya getirebilme, toplumsal değerleri aktarabilme ve kimlik oluşturma gibi işlevleri de vardır. Behçet Necatigil mitleri "ilkel insan topluluklarının, evreni, dünyayı ve tabiat olaylarını kişileştirerek yorumlamak, henüz sırrını çözemedikleri hayatın ve evrenin çeşitli görüntülerini bir anlam kolaylığına başlamak ihtiyacından doğmuş öyküler" (Necatigil, 1978: 7) olarak tanımlamıştır. İnsanlık tarihinde derin bir kökene sahip olan mitler, insanların dünyayı anlayıp açıklamalarının önemli bir parçasını oluşturur. İnsanların dünyaya ve kendilerine bakış açısını şekillendirir.

Mitler ve efsaneler zaman zaman birbirine karıştırılsa da birbirlerinden farklı türlerdir. Efsane kelimesi "1. ed. Eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayali hikâye, söylence. 2. Mec. Gerçeğe dayanmayan, asılsız söz, hikâye vb." (Türkçe Sözlük, 1998: 674) şeklinde ifade edilmiştir. Efsanenin pek çok farklı tanımı vardır.

Mitler bazı kültürlerde efsanelerin önüne geçmiştir. "Yunancada efsaneler, mitos-mit olarak" (Erhat, 1972: 5-7) anılmaktadır. Mitler daha çok tanrıları konu alırken efsaneler insanları konu alır. Efsaneler çoğunlukla belirli bir coğrafi bölge ve toplumla ilişkilendirilir, mitler ise daha evrensel özellikler taşımaktadır. Efsaneler daha yerelleştirilmiştir. Belirli bir bölgeye ait anlatılardır. Mit ve efsaneler, insanların anlam arayışlarına, değerlerine, kültürel kimliklerine katkıda bulunan birbirine yakın ama farklı türlerdir.

Erzincan efsaneleri, içinde çok sayıda mitolojik motif bulundurmaktadır. Erzincan efsanesi olan "Kazankaya Efsanesi" Ruhi Kara'nın *Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* adlı kitabında yer alan 163 efsaneden biridir. "Taşlar ve Kayalarla İlgili Efsaneler" kısmında yer alan efsane mitik motifler yönünden incelenmiştir.

Erzincan efsanelerinde dağlar, önemli mitolojik motiflerdendir. Erzincan çevresinde yer alan dağlar, mitolojik varlıkların yaşadığı yerler olarak sıkça geçmektedir. Kutsal olarak kabul edilen bu mekanlar genelde tanrıların bulundukları yerler olarak görülmektedir. Kazankaya Efsanesinin de bir tepede geçtiği söylenmekledir. Erzincan efsanelerinde, doğaüstü varlık olarak periler ve Hızır sıklıkla görülmektedir. Bu doğaüstü varlıklar insanlarla bir şekilde etkileşimde bulunurlar. Kazankaya Efsanesi'nde de böyle bir etkileşim söz konusudur. Kahramanlık gösterme önemli yere sahiptir. Doğaüstü güçlerle savaşan bir kahraman güç sahibi olarak insanların yaşadıkları dünyayı korumaya çalışır. Genellikle bu güçlere karşı savaş açar ve kazanır. Doğa olaylarına da farklı mitolojik anlamlar yüklenmiştir. Erzincan'da akarsular oldukça fazladır. Akarsuyun bir anda yükselmesi tanrının hiddetlenmesi ve olan olaylara müdahale etmesi olarak görülmüştür. Ayrıca akarsular yaşamı temsil ederek mitolojik varlıklarla ilişkilendirilmiştir.

Kazankaya Efsanesi, içinde zengin motifler barındıran halk kültürü için önemli bir yere sahip olan efsanedir. Bu çalışmada özellikle Kazankaya Efsanesi'nin seçilmesinin nedeni, Erzincan yöresinde anlatılan çok sayıda efsane arasında hem doğaüstü unsurlar (Hızır, taşlaşma motifi, cezalandırma gibi) hem de ahlaki-didaktik boyutları güçlü bir biçimde yansıtmasıdır. Kazankaya, sadece doğa ile insan arasındaki etkileşimi değil, aynı zamanda toplumsal değerler (cimrilik, bencillik, paylaşmama) üzerinden kolektif hafızada iz bırakan bir işlev üstlenmiştir. Bu nedenle efsane hem mitolojik motiflerin tespiti hem de toplumsal mesajların çözümlenmesi bakımından zengin bir malzeme sunmaktadır.

Çalışmada efsane, folklorik motif çözümlemesi yöntemiyle incelenmiştir. Efsanedeki motifler (örneğin taşlaşma, doğaüstü cezalandırma, Hızır motifi, kanlı

ağaç vb.) tespit edilerek sistematik biçimde sınıflandırılmıştır. Bu yöntem, efsanenin hem yerel bağlamda (Erzincan halk kültürü) hem de evrensel mitolojik motiflerle ilişkisi açısından değerlendirilmesine imkân tanımaktadır. Ayrıca yöntem, efsanenin sadece içerik düzeyinde değil; kültürel işlev ve sembolik anlam düzeyinde de çözümlenmesine olanak sağlamaktadır. Bu noktada Lévi-Strauss'un yapısal mit çözümlemeleri, efsanedeki karşıtlıkların (doğa–kültür) okunmasında yol gösterici olurken; Eliade'nin kutsal ve erginlenme kavramları ise taşlaşma ve dönüşüm motiflerinin ritüel ve dini bağlamdaki anlamlarını açığa çıkarmada katkı sağlamaktadır.

Kazankaya Efsanesi

Ruhi Kara'nın Erzincan'a ait olan efsaneleri derlemiş olduğu *Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* adlı eserinde Kazankaya Efsanesi şöyle anlatılmıştır:

> "Çok eski zamanlarda iyilerin yanında kötülerin de türediği çağlarda Kazankaya sırtlarını otlak olarak kullanan bir yaylacı varmış. Bu yaylacının malı, davarı sayılamayacak kadar çokmuş. Ne var ki, bu kadar varlığa rağmen cimri adamın birisiymiş. Çok yaşlı olmasına rağmen, dünya malına çok bağlıymış. Öyle ki, her gün adam boyundaki kazanlarıyla süt kaynattığı halde, bir ihtiyaçlı çıkagelse, bir maşrapa süt vermezmiş.
>
> Günün birinde kuşluk vakti, ihtiyar yine hizmetkârıyla süt kaynatırken, uzaktan yaşlı bir adamın geldiğini görmüşler. Hasis olduğu kadar da kurnaz olan bu yaylacı; "Sabahın bu saatinde bu tarafa doğru gelen yabancı kim bilir benden neler isteyecek..." diye düşünmekten kendini alamamış. Cimrilikten eli ayağı titremeye başlamış. "En iyisi ben şu yün yığınlarının içine gizleneyim" diye düşünmüş ve hizmetçisini de sıkı sıkı tembihlemiş. "Eğer gelen yabancı bir şey isterse ağa burada yoktur, ben de kimseye bir şey veremem, deyip adamı başından savarsın" Böyle durumları iyi değerlendirmesini bilen hizmetkâr da ağasından pek geri kalmazmış. Derler ya kötü kötüyü bulur diye... İşte böyle. Neyse, ağa hemen yün yığınlarının arasına gizlenmiş, hizmetkâr da giderek yaklaşan yabancının gelişini seyre koyulmuş. Bir süre sonra karşıdan gelen yabancı kaynayan süt kazanlarının yanma ulaşmış. Bu nur yüzlü bir ihtiyarmış. Yorgun ve titreyen sesiyle hizmetkâra: "Oğul dizlerimde derman, dilimde aman kalmadı. Açlıktan ve yorgunluktan ölmek üzereyim. Bana bir yamak süt ver." Hizmetkâr ihtiyarın yüzüne bile bakmaya gerek duymadan, "Ağam burada yok, ben de ondan izinsiz kimseye bir şey veremem" diye ters ters konuşmuş.
>
> Evet, sevgili okurlar, efsane bu ya, meğer nur yüzlü ihtiyar Hızır'ın ta kendisiymiş. Bu cimri ihtiyara, son bir denemeden sonra dersini vermeye gelmişmiş. Hizmetkârın cevabı üzerine, bu hasis yaylacının bütün dünya malına rağmen, yüreğinde insan sevgisi olmadığını, insanlara yardım

etmeyeceğini artık iyice anlamış. Bu cimri herife öyle bir ders vermeliyim ki, bütün insanlara örnek olsun diye düşünmüş. Cimri yaylacı, yün yığınlarının için de işin sonunu beklerken, nur yüzlü ihtiyarın gök gürlemesini andıran sesi duyulmuş. Elindeki asayı yün yığınlarının içine sokarak: "Kalk, kıllı ayı kalk... İnsanları sevmeyi onlara yardım etmeyi öğrenemediğin için, süt kazanın kaya, sen ayı, davarların da ardıç olacaksın..." diye gürlemiş. "Bu tepe üzerindeki taşlaşmış kazanın, ardıç olmuş davarlarınla birlikte, insanlar kıyamete kadar seni seyredecek, cimriler cimriliğinden, benciller bencilliğinden, seni görerek utanacaklar. Dirin bir şeye yaramadı, bari bu halin insanlara ders olsun..." diye sözünü tamamlamış ve oradan uzaklaşmış. Korkudan gözlerini kapamış olan hizmetkâr bir de gözlerini açmış ki, süt ısınan kazan taş, koyun sürüleri de ardıç şekline dönmüş, süt isteyen nur yüzlü ihtiyar da ardıç ağaçlarının arasında kaybolmuş. Cahil hizmetkâr işte o zaman, bu ihtiyarın Hızır olduğunu anlamış ama, artık iş işten geçmiş.

Bu olayların olduğu çağlarda hiç kimse Kazankaya ormanlarına yaklaşmamış. Sadece, uzaktan uzağa Kazankaya'yı seyredenler, "İşte hasisliğin sonu budur" diye birbirleriyle konuşurlarmış.

Aradan yıllar, yıllar geçmiş. Bu efsane yöre halkı için anlamını yitirecek olmuş. Köylüler Kazankaya tepesine tırmanıp, ormandan ağaç kesecek olmuşlar. Ancak, sevgili okurlar, efsane bu kez de etkisini göstermiş. Kesilen her ardıç dalından kan fışkırmaya başlamış. Tıpkı kesilen bir koyun gibi. Bunun üzerine yöre halkı bir daha bu ağaçlara balta sallamamış ve Kazankaya'dan el çekmişler.

O gün, bugün Kazankaya'ya bakanlar hep bu efsaneyi ve kimseye yardıma yanaşmayan cimri ihtiyarı hatırlamışlar" (Kara, 1991: 92-93).

Kazankaya Efsanesindeki Mitolojik Motifler

Hızır

Hızır, anlatılarda "zor durumlarda ve felaketlerde yardım etme, iyileri mükafatlandırıp kötüleri cezalandırma, bereket ve bolluğa kavuşturma, savaşlarda yardım etme" (Ocak, 1999: 85-95) gibi vasıflarıyla öne çıkan mitolojik bir figürdür. Bu efsanede, doğaüstü güce sahip bir varlık olarak karşımıza çıkmakta ve nur yüzlü ihtiyar figürüyle temsil edilmektedir.

Hızır'ın temsiline dair literatürde, "Ak Koca, Kök Koca, Ak Sakallı Gök Koca, Ak Sarıklı, Altın Sakallı, Ay Ata, Ayaz Ata, Muz Ata gibi adlarla anılan ilahi kaynağa dayandırılan çocuğu olmayana çocuk bahşeden, doğan çocuğa ad koyan, yardımcı olan, çiftçilere bol mahsul veren, kısmet açan, yol gösteren olağanüstü işlev, görünüm ve davranışlara sahip bu şahsiyetler önemli bir yer tutmaktadır" (Çetin, 2000: 32). Bu bağlamda, Hızır'ın nur yüzlü, ak saçlı, ak sakallı tasviri, onun bilgelik, iyilik ve masumiyetle ilişkilendirilmesini sağlar.

Hızır, insanlara yardım etmek veya onlara ders vermek amacıyla farklı kılıklarda görünebilir. Bu efsanede ise "ders verici" rolüyle ön plana çıkmaktadır. Cimri yaylacıyı sınamak için sıradan bir yaşlı kılığına girmiş, ancak verilen olumsuz tepki üzerine ilahi ceza işlevini yerine getirerek karakteri taşa ve ardıç ağaçlarına dönüştürmüştür. Bu durum, Hızır'ın yalnızca yardım eden değil, aynı zamanda toplumsal ahlakı koruyan bir figür olduğunu gösterir.

Sonuç olarak, Hızır miti; yardım, adalet, dönüşüm ve didaktik işlevler etrafında şekillenir. Görünümüyle ilahi ışık ve bilgeliği, eylemleriyle de kutsal müdahale motifini somutlaştırır.

Dönüşüm (Metamorfoz) Motifi

Bu efsanede dönüşüm motifi, ilahi cezanın somut bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Cimri bir yaylacının kıllı bir ayıya, süt kazanının kayaya ve davarların ardıç ağaçlarına dönüşmesi; mitolojik anlatılarda sıkça karşılaşılan bir cezalandırma biçimini temsil eder. Metamorfoz burada iki temel işlev üstlenmektedir. Birincisi ahlaki işlev olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönüşüm, karakterin cimriliğinin fiziksel bir karşılığıdır. Ayıya dönüşme, kişinin insani vasıflarını yitirerek vahşi ve bencil bir doğaya bürünmesini simgeler. İkincisi ise didaktik işlevdir. Taşlaşmış kazan ve ardıç ağaçları, topluma kalıcı bir uyarı ve ibret vesilesi olarak aktarılmaktadır.

Bu motif, mitolojik gelenekte ahlaki sapmanın doğal düzenin bozulması yoluyla cezalandırılması temasına denk düşer. Dönüşümün geri döndürülemez oluşu, cezanın hem nihai hem de ilahi niteliğini vurgular. Efsanede yer alan hayvana dönüşüm unsuru, kökeni totemik inançlara uzanan arkaik bir motifin izlerini taşır. Yaylacının davarlarının ardıç ağaçlarına dönüşmesi, totemik geleneklerde görülen "insan, bitki ve hayvan arasındaki metafizik bütünlük" inancıyla ilişkilidir.

Totemik dünya görüşünde doğadaki varlıkların birbirine dönüşebilirliği prensibinin somut yansıması olan bu dönüşüm, Anadolu'nun kültürel hafızasında mitolojik bir anlatı biçimine dönüşmüştür. Ayrıca, ağaçlardan kan akması, totem inancında doğaya verilen zararın beraberinde getireceği olumsuz sonuçları simgeler.

Sonuç olarak bu motif, kadim Anadolu inanç sistemlerinde doğa ile insan arasındaki organik bağın mitolojik temsilini oluşturmaktadır.

Taşlaşma Motifi

Taşlaşma, taş kesilme şeklinde de ifade edilebilmektedir. Saim Sakaoğlu "Taş kesilme şekil değiştirmeler arasında en çok örneğini gördüğümüz motiftir. Bizim terim olarak 'Taş kesilme' adını verdiğimiz bu kavramı 'taşlama', 'taşa dönüşme' 'taş olma' diye de karşılayabiliriz. Taş kesilmede görülen değişme, menşe efsanelerinde görüldüğü gibi, her zaman için tam bir şekil değişikliği değildir. Et ve kemikten meydana gelen çobanın aynı şekli muhafaza ederek taş kesilmesi gerçek bir

değişiklik sayılmayabilir. Zira, ilk ve son şekil arasında onları meydana getiren maddeler yönünden bir değişme söz konusudur; şekil yönünden ise böyle bir şeyden bahsedemeyiz. Ancak daha ziyade dağ tepe ve kayaların ortaya çıkışıyla ilgili motiflerde tam bir şekil değişikliği görülür" (Sakaoğlu, 1980: 32) değerlendirmesini yapmaktadır.

Taşlaşma motifi bu efsanede ilahi adaletin somut tezahürü olarak belirgin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Cimri yaylacının ve onun maddi varlıklarının taşa dönüşmesi, mitolojik anlatı geleneğinde sıkça rastlanan temel cezalandırma biçimlerinden birini oluşturmaktadır. Bu dönüşüm, karakterin maddi dünyaya olan aşırı bağlılığının ironik bir sonucu olarak yorumlanabilir. Özellikle süt kazanının taşlaşması, servetin geçiciliğine ve insanın asıl değerlerini yitirmesine dair güçlü bir metafor sunmaktadır.

Taşlaşma motifinin toplumsal boyutu oldukça dikkat çekici olarak görülmektedir. Kalıcı taş formu, toplumsal hafızada bir uyarı işlevi görürken, "Kazankaya" adı ve fiziksel varlığı kuşaklar boyunca bu ahlaki dersin hatırlatıcısı olarak işlev görmektedir. Bu durum, mitolojik anlatıların didaktik işlevini güçlendiren önemli bir unsurdur. Aynı zamanda taşlaşma sürecinin ardıç ağaçlarıyla tamamlanması, insanın doğayla olan kopuk ilişkisinin yeniden düzenlenmesi olarak da yorumlanabilir.

Mitoloji perspektifinden bakıldığında bu motif, insanın ahlaki zaafiyetlerinin fiziksel evrene yansıması temasını taşımaktadır. Taşlaşmanın geri döndürülemez niteliği, cezanın kesinliğini ve ilahi yargının nihai karakterini vurgularken, bu dönüşümün toplumsal izdüşümü anlatının öğretici işlevini güçlendirmektedir.

Efsanede görülen hayvan ve bitki dönüşümleri, mitolojik anlatıların karakteristik özelliklerindendir. Cimri yaylacının ayıya, davarların ise ardıç ağaçlarına dönüşmesi, bu motifin iki temel tezahürünü ortaya koymaktadır. Bu dönüşümler, yalnızca fiziksel bir değişimden ibaret olmayıp, derin sembolik anlamlar taşımaktadır. Ayı dönüşümü, cimri yaylacının insani vasıflarını yitirerek vahşi ve bencil doğasının somut ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu metamorfoz, karakterin ahlaki çöküşünün fiziksel bir yansıması niteliğindedir. Davarların ardıç ağaçlarına dönüşmesi ise farklı bir boyut taşımaktadır. Bu dönüşüm, bereketin ve yaşamın sembolü olan hayvanların, doğanın bir parçası haline gelmesi şeklinde yorumlanabilir. Ardıç ağaçlarının mitolojik bağlamda özel bir yeri bulunmaktadır. Türk kültüründe kutsal kabul edilen ardıç, bu efsanede dönüşümün nihai aşamasını temsil etmektedir. Ağaçların kesildiğinde kanaması, onların sadece bitki değil, adeta canlı birer varlık olduğunu göstermektedir. Bu durum, mitolojik anlatılarda sıkça karşılaştığımız animist inançlarla paralellik göstermektedir. Ayıya dönüşüm, cezalandırma boyutunu öne çıkarırken, ardıç ağaçlarına dönüşüm ise doğayla bütünleşme ve kalıcılık fikrini vurgulamaktadır. Bu iki dönüşüm tipi, efsanenin hem ahlaki hem de ekolojik mesajını güçlendirir.

İmtihan Motifi

Efsanede belirgin şekilde karşımıza çıkan imtihan motifi, ilahi varlıkların insanları sınamak için başvurduğu geleneksel bir yöntemi yansıtmaktadır. Hızır'ın yaşlı ve muhtaç bir yolcu kılığına girerek cimri yaylacıyı denemesi, mitolojik ve dini anlatılarda sıkça rastlanan tipik bir sınama senaryosudur. Bu motif, temelde insan karakterinin derinlerde yatan gerçek doğasını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. İmtihanın işleyiş mekanizması oldukça dikkat çekici olarak değerlendirilmektedir. Hızır, kasıtlı olarak zayıf ve yardıma muhtaç bir görüntü sergileyerek, yaylacının merhamet ve cömertlik gibi erdemlerini test etmektedir. Bu yaklaşım, geleneksel anlatılarda sınamanın genellikle beklenmedik ve sıradan görünen durumlarda gerçekleştiğini göstermektedir. Yaylacının bu sınavda başarısız olması, onun gerçek karakterini açığa çıkarmaktadır. İmtihan motifi, bu efsanede çift katmanlı bir işlevi üstlenmektedir. Bir yandan bireysel düzeyde karakter testi yaparken, diğer yandan toplumsal bir ders niteliği taşımaktadır. Hızır'ın uyguladığı bu sınav, sadece yaylacının değil, aynı zamanda hizmetkârın ve dolaylı olarak tüm toplumun ahlaki değerlerini ölçmektedir. Bu durum, mitolojik sınamaların genellikle kolektif bir amaca hizmet ettiğini göstermektedir.

Motifin en çarpıcı yönü, imtihan sonucunun kesin ve geri döndürülemez oluşudur. Yaylacının sınavı kaybetmesi, onun için kalıcı bir dönüşümle sonuçlanmaktadır. Bu özellik, mitolojik sınamaların ciddiyetini ve hayati önemini vurgulamaktadır. Efsane, bu yönüyle insanlara ahlaki seçimlerinin sonuçlarının ne denli ağır olabileceğini göstermeyi amaçlamaktadır.

Lanet ve İbret Motifi

Efsanede lanet ve ibret motifi, ilahi adaletin somut tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Hızır'ın cimri yaylacıya verdiği lanet, yalnızca bireysel bir cezadan ibaret olmayıp, toplumsal hafızada kalıcı bir ibret örneği oluşturma amacı taşımaktadır. Bu lanetin temel özelliği hem fiziksel hem de zamansal olarak kalıcılık arz etmesidir. Lanet motifinde cezanın sembolik ve somut boyutları birbirine eklemlenmiş bir sistem kurmaktadır. Yaylacının ayıya, süt kazanının kayaya, davarların ise ardıç ağaçlarına dönüşmesi, suç ile ceza arasında kurulan metaforik bağı güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu dönüşümler, cimriliğin doğurduğu sonuçları fiziksel dünyada görünür kılmaktadır. İbret boyutu ise lanetin toplumsal işlevini oluşturmaktadır. Kazankaya' da gerçekleşen bu olayın kuşaklar boyunca anlatılması ve mekânın adeta bir uyarı levhasına dönüşmesi, mitolojik anlatıların didaktik amacını yansıtmaktadır. Özellikle ardıç ağaçlarının kesildiğinde kanaması, bu ibretin somut ve fiziksel bir gerçeklik olarak sürekliliğini pekiştirmektedir. Bu motifin en önemli özelliği, cezanın yalnızca faili değil, aynı zamanda tanıkları da etkileyecek şekilde kurgulanmış olmasıdır. Hizmetkârın olaya tanıklık etmesi ve sonrasında köylülerin bu durumu konuşmaları, lanetin toplumsal yayılımını

göstermektedir. Böylece ceza, bireysel düzeyi aşarak kolektif hafızada yer eden bir uyarıya dönüşmektedir.

Lanet ve ibret motifi, bu efsanede ahlaki değerlerin korunmasına yönelik ilahi bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Mitolojik anlatıların karakteristik özelliği olan bu motif, toplumsal düzenin sürdürülmesinde önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kutsal ve Tabu Alan Motifi

Efsanede Kazankaya mevkii, lanetlenmiş bir bölge olarak kutsal ve tabu alan motifinin tipik bir örneğidir. Bu mekân, ilahi müdahale sonucu dönüşüme uğrayarak olağanüstü nitelikler kazanmaktadır. Mitolojik perspektiften bakıldığında, bu tür alanlar genellikle tanrısal güçlerle temasın gerçekleştiği ve insanlara yasaklanmış bölgeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kazankaya' nın kutsallığı, iki temel özellik üzerinden şekillenmektedir. Birincisi, Hızır'ın burada gerçekleştirdiği dönüştürücü eylemin mekâna kattığı ilahi niteliktir. İkincisi ise ardıç ağaçlarının kesildiğinde kanaması gibi olağanüstü fenomenlerin bu alanı sıradan mekânlardan ayırmasıdır. Bu özellikler, Kazankaya' yı hem kutsal hem de tekinsiz bir bölge haline getirmektedir. Tabu boyutu ise bu alanın kullanımına getirilen yasaklarda kendini göstermektedir. Efsaneden hareketle, köylülerin ağaç kesme girişimlerinin ardından yaşanan kanama olayı, bu yasağın ihlalinin doğaüstü cezalarla sonuçlanacağını belirtmektedir. Bu durum, tabu alanlarının ihlaline karşı mitolojik anlatılarda sıkça rastlanan tipik bir tepki modelidir. Kutsal ve tabu alan motifi bu efsanede geniş kapsamlı ve esnek bir işlev sunmaktadır. Öncelikle, toplumsal hafızada ahlaki bir dersin somut mekânsal karşılığını oluşturmaktadır. İkinci olarak, doğa ile insan arasındaki sınırları belirleyen bir işaret işlevi görmektedir. Son olarak da ilahi güçlerin dünyadaki varlığını hatırlatan bir anıt niteliği taşıdığı düşünülmektedir.

Bu motif, efsanenin hem dini hem de ekolojik boyutunu güçlendiren önemli bir unsurdur. Kazankaya' nın kutsal ve tabu alan olarak kurgulanması, insanın doğayla olan ilişkisinde saygı ve sınır bilincinin mitolojik ifadesi olarak değerlendirilebilir. Mitolojik gelenekte bu tür mekânlar, genellikle toplumsal normların ve ahlaki değerlerin korunmasında önemli rol oynayan sembolik alanlar olarak görülmektedir.

Canlı Doğa İnancı Motifi

Efsanede karşımıza çıkan canlı doğa inancı motifi, doğal unsurların insanlarla etkileşime geçebilen ve ilahi adaleti sağlayan bir güç olarak tasvir edilmesini yansıtmaktadır. Bu inanç sisteminde, ardıç ağaçlarının kesildiğinde kanaması ve kaynayan kazanın taşlaşarak kalıcı bir ibret nesnesine dönüşmesi, doğanın pasif bir unsur olmadığını, aksine insan davranışlarına tepki verebilen ve cezalandırma gücüne sahip bir varlık olarak algılandığını göstermektedir. Bu motif, özellikle animistik dünya görüşünün hâkim olduğu kültürlerde sıklıkla karşılaşılan bir temadır

ve doğanın kutsallığı fikrini vurgulamaktadır. Motifin en belirgin özelliği, doğal unsurların insanlarla iletişim kurabilme yeteneğine sahip olmasıdır. Efsanede, kesilen ardıç ağaçlarından kan fışkırması, doğanın insan müdahalesine verdiği tepkiyi somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Aynı şekilde, taşlaşan kazan ve ardıç ağaçlarına dönüşen davarlar, ilahi adaletin doğa vasıtasıyla tecelli ettiğini göstermektedir. Bu tür anlatılar, doğanın sadece fiziksel bir çevre olarak değil, aynı zamanda manevi bir güç olarak da algılandığını ortaya koymaktadır.

Canlı doğa inancı motifi, mitolojik anlatılarda doğanın eğitici ve cezalandırıcı rolünü vurgulayan önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu motif, insanların doğayla olan ilişkisini düzenleyen ve doğal çevreye saygıyı teşvik eden bir işleve sahiptir. Efsanelerde bu tür motiflerin kullanılması, toplumların doğayla kurdukları manevi bağı ve doğanın kutsal kabul edildiği inancını yansıtmaktadır.

İyilik-Kötülük İkilemi ve Karma Motifi

Bu efsanede mitolojik bir derinlik taşıyan iyilik-kötülük çatışması, yaylacının cimri karakteri ile Hızır'ın temsil ettiği ilahi adalet arasındaki mücadeleyle şekillenmektedir. Mitolojik anlatıların karakteristik özelliği olan sınav ve dönüşüm motifleri, Hızır'ın fakir kılığında zuhur ederek yaylacıyı denemesi ve onun taşa dönüşmesiyle somutlaşmaktadır. Mitolojik bağlamda karma ilkesi, yaylacının olumsuz eylemlerinin kaçınılmaz sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hızır'ın lanetiyle gerçekleşen taşlaşma ve ardıç ağaçlarına dönüşüm, mitolojik anlatılarda sık rastlanan "ilahi ceza" motifinin tipik bir tezahürüdür. Bu dönüşüm, yalnızca bireysel bir ceza değil, aynı zamanda mitolojik anlatıların didaktik işlevini yerine getiren toplumsal bir ibret örneği olarak görülmektedir. Efsanenin mitolojik dokusunu güçlendiren bir diğer unsur, kesilen ardıçlardan kan akmasıdır. Bu motif, doğanın canlı bir varlık olarak tasvir edildiği mitolojik düşünceyle uyum içindedir ve insanın doğayla kurduğu ilişkinin kutsal boyutuna işaret etmektedir.

Sonuç olarak, bu efsanede mitolojik öğelerle bezenmiş iyilik-kötülük ikilemi ve karma motifi, insanın ahlaki seçimlerinin hem bireysel hem de toplumsal sonuçlarını ortaya koymaktadır. Mitolojik anlatıların evrensel diliyle şekillenen bu hikâye, erdemli davranışın önemini mitolojik bir perspektifle vurgulamaktadır.

Büyülü Nesneler ve Sembolizm Motifi

Efsanede karşımıza çıkan büyülü nesneler ve sembolik unsurlar, anlatının mitolojik derinliğini güçlendiren temel öğeler olarak görülmektedir. Hızır'ın asası, mitolojik geleneklerde sıklıkla rastlanan dönüştürücü güce sahip büyülü bir nesne olarak işlev üstlenmektedir. Bu asa, yalnızca fiziksel bir araç değil, aynı zamanda ilahi iradenin tezahürü ve doğaüstü güçlerin kanalize edildiği bir semboldür. Süt kazanlarının taşa dönüşmesi, maddi varlıkların geçiciliği ile ahlaki değerlerin kalıcılığı arasındaki tezatlığı simgeler. Kazanın taşlaşması, yaylacının servetinin artık işe yaramaz hale gelmesini ve cimriliğin sonucu olarak donup kalmasını temsil eder. Bu dönüşüm, mitolojik anlatılarda sıkça karşılaşılan "lanetlenmiş hazine"

motifinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Ardıç ağaçları ise çok katmanlı bir sembolizm taşımaktadır. Mitolojik bağlamda ardıç, ölümsüzlük ve kutsallıkla ilişkilendirilmektedir. Davarların ardıca dönüşümü, bir yandan cezayı temsil ederken diğer yandan doğanın kutsal döngüsüne katılmayı simgeler. Ağaçlardan kan akması motifi ise doğanın canlılığını ve insan eylemlerine verdiği tepkiyi güçlü bir şekilde vurgulamaktadır.

Bu büyülü dönüşümler, efsanenin mitolojik boyutunu güçlendirirken, aynı zamanda insan-doğa ilişkisinin metafizik boyutuna da işaret etmektedir. Sembolik unsurlar, anlatıya derinlik kazandırarak basit bir efsane olmanın ötesine geçmesini ve evrensel temaları işlemesini sağlamaktadır.

Yün Yığını ve Saklanma Motifi

Efsanede yaylacının yün yığınları arasına saklanması, mitolojik ve folklorik anlatılarda sıklıkla karşılaşılan bir kaçış ve gizlenme temasını yansıtmaktadır. Bu motif, karakterin korku ve suçluluk psikolojisini somutlaştırırken aynı zamanda ilahi adaletten kaçılamayacağı gerçeğini vurgulamaktadır. Yün yığını, geçici bir sığınak olarak işlev görse de Hızır'ın gören gözleri karşısında işe yaramaz hale gelmektedir. Mitolojik açıdan bakıldığında, yün yığını motifi bir tür "yalan dünya" metaforu olarak okunabilmektedir. Yaylacının maddi varlığını (yünleri) kendini saklamak için kullanması, dünya malının insanı kurtaramayacağına dair derin bir sembolizm taşımaktadır. Bu durum, karakterin hem fiziksel hem de manevi anlamda kendi yarattığı hapse kapanışını temsil etmektedir.

Hızır' ın yün yığınını asasıyla deşerek yaylacıyı bulması, mitolojik anlatılardaki hiçbir şeyin tanrısal bakıştan gizli kalamayacağı inancının tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sahne, insanın ne kadar saklanmaya çalışırsa çalışsın, iç dünyasındaki gerçeklerden kaçamayacağına dair evrensel bir hakikati dramatize etmektedir.

Gök Gürültüsüne Benzer İlahi Ses Motifi

Efsanede Hızır' ın "gök gürlemesini andıran sesi" ve yaylacıya hükmünü bildirişi, ilahi adaletin yıkıcı ve dönüştürücü gücünü simgeleyen mitolojik bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ses, yalnızca fiziksel bir gürültü değil, aynı zamanda tanrısal iradenin tezahürü; doğaüstü bir uyarı ve nihai yargının habercisidir. Gök gürültüsü, mitolojik geleneklerde sıklıkla tanrıların öfkesi veya mutlak hakikatin ifşasıyla ilişkilendirilmektedir. Hızır' ın bu sesle konuşması, onun insanüstü bir varlık olduğunu ve sözlerinin kaçınılmaz bir kader taşıdığını vurgulamaktadır. Aynı zamanda, bu motif, yaylacının artık saklanamayacağı, yüzleşmek zorunda olduğu gerçeğin ani ve çarpıcı bir şekilde ortaya çıkışını temsil etmektedir. İlahi sesin ardından gelen dönüşüm (kazanın taşlaşması, davarların ardıca dönüşmesi), mitolojik anlatılarda sık rastlanan tanrısal sözün yaratıcı ve yok edici gücü temasına uymaktadır. Burada söz, salt bir iletişim aracı değil, kaderi

değiştiren aktif bir güçtür. Hızır' ın laneti, tıpkı antik mitolojilerdeki tanrısal yasaklar gibi, ihlal edildiğinde kaçınılmaz sonuçlar doğuran bir yasa olarak görülmektedir.

Bu motif, insanın ilahi olan karşısındaki acizliğini ve doğaüstü güçlerin insan kaderine doğrudan müdahalesini vurgulamaktadır. Gök gürültüsü, adaletin artık geri dönülemez bir şekilde tecelli edeceğinin nihai işareti olarak efsanede yer almaktadır.

Zaman ve Mekânın Donması Motifi

Efsanede yaylacının ve mal varlığının taşlaşarak kalıcı bir görüntüye dönüşmesi, zamanın ve mekânın dondurulması motifini ortaya koymaktadır. Bu dönüşüm, mitolojik anlatılarda sıklıkla karşılaşılan ebedi ceza temasının somut bir tezahürü olarak görülmektedir. Yaylacının kaderi artık Kazankaya' da sabitlenmiş, zamanın akışından kopmuş ve mekâna hapsolmuştur. Bu motif, suç ile ceza arasındaki nedensellik bağını görünür kılmaktadır. Taşlaşma, yalnızca fiziksel bir değişim değil, aynı zamanda ahlaki bir durgunluğun da metaforudur. Yaylacının cimriliği, karakterinin katılaşmış halidir; bu katılık, sonunda bedenine ve çevresine sirayet ederek onu sonsuz bir hareketsizliğe mahkûm etmektedir. Mekânın donması ise, Kazankaya' nın artık sıradan bir coğrafi konum olmaktan çıkıp bir ibret sahnesine dönüşmesini sağlamaktadır. Taşlaşmış kazan ve ardıç ağaçları, geçmişte yaşananların unutulmaması için zamana direnen bir anıta dönüşmektedir. Bu, mitolojik düşüncede tarihin doğaya yazılması olarak karşımıza çıkar; insan eylemleri, doğal unsurlar aracılığıyla gelecek nesillere de aktarılmaktadır. Zamanın donması motifi, aynı zamanda insanın kibrinin ve maddi bağımlılığının onu nasıl hareketsiz bıraktığını da göstermektedir. Yaylacı, dünya malına duyduğu tutku yüzünden adeta taşlaşmış bir ruh haline gelmiştir; Hızır' ın cezası ise bu içsel katılığı dış dünyaya yansıtmaktadır.

Sonuç olarak, bu motif, ahlaki çöküşün hem bireyi hem de onun çevresini nasıl dondurduğunu ve bir uyarıya dönüştürdüğünü vurgulamaktadır.

Hizmetkârın Cezadan Kurtulması Motifi

Efsanede hizmetkâr karakterinin cezadan kurtulması, mitolojik ve ahlaki anlatılarda sıkça karşılaşılan ikincil karakterin kurtuluşu temasını yansıtmaktadır. Bu motif, suçun derecesi ile cezanın orantılılığı ilkesini vurgularken aynı zamanda kaderin adalet anlayışını ortaya koymaktadır. Hizmetkârın cezadan muaf tutulması, onun eylemlerinin yaylacınınkine kıyasla daha az sorumlu olduğu gerçeğini açıkça belirtmektedir. Hizmetkâr, yalnızca efendisinin emirlerini uygulamakta, karar mekanizmasında aktif rol oynamamaktadır. Bu durum, mitolojik adalet anlayışında niyet ve iradenin önemini göstermektedir. Hizmetkârın gözlerini kapatması ve sonradan gerçeği anlaması, onun edilgen ancak tamamen kötü niyetli olmayan konumunu simgelemektedir. Bu motif aynı zamanda toplumsal hiyerarşi içindeki farklı sorumluluk derecelerine işaret etmektedir. Mitolojik adalet, yöneticinin

yükümlülüklerinin daha ağır olduğu prensibini vurgulamaktadır. Hizmetkârın kurtuluşu, onun konumunun gerektirdiği kadar sorumlu tutulduğunu gösterirken, yaylacının cezalandırılması liderlik pozisyonunun getirdiği ahlaki yükümlülüğün daha fazla olduğu gerçeğini pekiştirmektedir.

Sonuç olarak bu motif, mitolojik adalet anlayışının incelikli yönlerini ortaya koymaktadır: Ceza ve ödül dağıtımında niyet, irade ve sosyal konumun birlikte değerlendirildiği bir sistem sergilenmektedir. Hizmetkârın kurtuluşu, adaletin salt eylemlere değil, arkasındaki koşullara da bakan bir kavram olduğunu göstermektedir.

Toplumsal Uyarı İşlevi Motifi

Efsanenin temel işlevlerinden biri, toplumsal düzeni korumaya yönelik ahlaki bir uyarı sunması olarak bilinmektedir. Yaylacının başına gelenler ve Kazankaya' nın ibret verici manzarası, cimrilik ve bencilliğin yıkıcı sonuçlarını somutlaştırarak kolektif hafızaya kazınmıştır. Bu anlatı, bireysel davranışların toplumsal sonuçlarını gösteren didaktik bir araç olarak işlev görmektedir. Efsanenin yapısı, geleneksel toplumlarda görülen örnek olay anlatı geleneğine uygun olup taşlaşmış kazan ve ardıç ağaçları, soyut ahlaki kuralları somut ve kalıcı bir forma dönüştürerek kuşaklar boyu aktarılmasını aracılık etmektedir. Toplumun bu efsaneyi anlatmaya devam etmesi, normların ve değerlerin yeniden üretilmesine de destek vermektedir. Efsanenin uyarıcı gücü, özellikle kesilen ardıçlardan kan akması detayında kendini göstermektedir. Bu unsur, doğaya ve toplumsal düzene zarar veren davranışların kutsal bir cezayla karşılık bulacağı inancını pekiştirmektedir. Mitolojik anlatıların tipik bir özelliği olan bu didaktik yaklaşım, toplumsal kontrol mekanizmasının bir parçası olarak çalışmaktadır.

Sonuç olarak bu motif, efsanelerin salt eğlence amacı taşımadığını, aynı zamanda toplumsal düzeni koruyan ve nesiller arası değer aktarımını sağlayan araçlar olduğunu göstermektedir. Kazankaya efsanesi, cimriliğin ve bencilliğin yalnızca bireyi değil tüm toplumu etkileyebileceği konusunda güçlü bir uyarı niteliği taşımaktadır.

Tabiatın İntikamı Motifi

Efsanede tabiat, insanın açgözlülüğüne karşı kutsal bir tepki vermektedir. Yaylacının cimriliği doğal düzeni bozunca, Hızır' ın lanetiyle kazan taşa, davarlar ardıca dönüşmektedir. Bu dönüşüm, mitolojide sık görülen doğanın cezalandırıcı gücü motifi olarak bilinmektedir. Kesilen ardıçlardan kan akması ise mitolojik düşüncede tabiatın canlı ruhuna yapılan zararın yansımasıdır.

Sonuçta efsane, doğanın yalnızca bir kaynak değil, kutsal bir denge olduğunu vurgulamaktadır. Mitolojik bakış açısıyla tabiat, ihlal edildiğinde intikam alan bilge bir güçtür. Kazankaya' daki taşlaşmış manzara, bu kozmik adaletin somut ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ardıç Ağacı Motifi

Anadolu'nun mitolojik ve kültürel hafızasında ardıç ağacı, kutsal bir sembol olarak karşımıza çıkmaktadır. "Ardıç ağacının yetiştirildiği yerde gürültü yapılmamalı, bağırılmamalı, kötü davranılmamalı, kavga edilmemeli, küfür sözü sarf edilmemelidir. Eğer bu kötü sözler yapılacak olursa yapanların mutlaka hastalık ya da ölümle cezalandırılacağına inanılır" (Ergun, 2004: 226). Bu inanış, ardıç ağacının kutsal kabul edilen mekânlardaki statüsünü ve ihlal edildiğinde cezalandırıcı bir işlev üstlendiğini göstermektedir. Türk mitolojisindeki bu anlayış, Kazankaya efsanesinde Hızır' ın cimri yaylacının sürülerini ardıç ağacına dönüştürmesiyle somut bir ifade bulmaktadır. Efsanede ardıç ağacının dallarından kan akması olgusu, ağacın kutsallığının ihlal edilmesi durumunda ortaya çıkan cezai sonucu mitolojik bir temelle açıklamaktadır. Mitolojik bağlamda ardıç ağacı, yalnızca kötü varlıkları uzaklaştıran bir unsur değil, aynı zamanda toplumsal ahlakı koruyan ve ihlal edenleri cezalandıran bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda Kazankaya efsanesi, ardıç ağacının kutsallığı ve cezalandırıcı işlevi arasındaki mitolojik bağı güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır. Geleneksel kültürdeki bu inanış, doğal varlıkların kutsallığına yönelik derin saygıyı yansıtmakta ve toplumsal davranışları düzenleyici bir işlev üstlenmektedir.

Sonuç

Mitler ve efsaneler, insanlığın kültürel belleğini taşıyan ve nesiller arasında köprü kuran önemli anlatılardır. Levi-Strauss, bir kültürü ve onun kökenini incelemenin en iyi yolunun, o kültüre ait efsaneleri ve hikâyeleri öğrenmek olduğunu belirtmiş; ayrıca kadın ve erkek arasında farklı mitler olduğunu ve kültürel yapının bu bakımdan da incelenmesi gerektiğini savunmuştur (Miller, 2005: 9). Bu bakış açısı, mitolojik anlatıların hem bireysel hem de toplumsal düzeyde derin anlamlar taşıdığını göstermektedir.

Bu çalışmada ele alınan Kazankaya efsanesi, Anadolu'nun zengin mitolojik mirasının tipik bir örneğini oluşturmakla birlikte, içerdiği çok katmanlı motiflerle antropolojik, folklorik ve sosyolojik incelemelere önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Levi-Strauss'un diğer önemli çalışması, söylencelerin yapısal çözümlemelerine ilişkindir. Söylence (mit), bir toplumun dinsel inançları veya kahramanlıklarıyla ilgili olarak geleneksel biçimde aktarılan ve zaman içinde değişiklikler gösteren kurgusal halk hikâyeleridir. Ona göre mitler, birden çok mitin birleşmesiyle oluşan ve toplumun ataları tarafından yeni nesillere aktarılan mesajlar bütünüdür; başka bir ifadeyle, o toplumun söylemini yansıtır (Levi-Strauss, 1986; Sturrock, 2003). Bu mesajlar karmaşık bir yapı arz eder; dolayısıyla yapılması gereken, zihnin bu karmaşık yapısını bir dizge hâline getirerek anlamlandırmaktır. Levi-Strauss mitleri, zihnin bilinçdışı yapısının ürünleri olarak kültür ile doğa arasındaki karşıtlığın simgesel yönü olarak görür. Bu bağlamda, tüm mitlerin genel olarak karşıtlıklar içerdiğini ve bu karşıtlıkların, belirli bir toplumun tutum ve davranışlarını

açıklamaya çalışan, düşünce ile doğa tarafından yaratılmış doğal mesajlar olduğunu belirtir.

Efsanede yer alan Hızır motifi, taşlaşma cezası, tabiatın intikamı motifi, toplumsal uyarı işlevi motifi ve dönüşüm (metamorfoz) motifi gibi unsurlar, yalnızca yerel bir anlatının sınırlarını aşarak evrensel mitolojik temalarla kesişmektedir. Bu bağlamda, ardıç ağacı motifi, kutsal ve tabu alan motifi ve canlı doğa inancı motifi, animistik ve şamanistik köklerin izlerini taşırken; hayvan ve bitki dönüşümü motifi ile totemizm izleri, arkaik inanç sistemlerinin sürekliliğine işaret etmektedir. Aynı topraklarda yaşayan insanlar bir dayanışma duygusuna bağlı olarak içinde bulundukları vatanlarını işlevleri üzerinden ele alarak ona özsel bir anlam yükler, yani onu kutsallaştırırlar (Eliade, 2019: 123-125).

Efsanenin taşıdığı ahlaki mesajlar ve kültürel kodlar, iyilik-kötülük ikilemi ve karma motifi, lanet ve ibret motifi ve imtihan motifi gibi unsurlarla somutlaşarak toplumsal normların mitik anlatılar aracılığıyla nasıl pekiştirildiğini göstermektedir. İnsan yaşamında karşılaşılan güçlükler, engeller, mücadeleler ve geçilen sınavlar sadece bir hayat mücadelesi olarak görülmemelidir; çünkü bu durumlar insan varoluşunu inşa eden erginlenme durumlarını gösterir (Eliade, 2019: 185). Özellikle hizmetkârın cezadan kurtulması motifi ve büyülü nesneler ve sembolizm motifi, anlatının didaktik işlevini vurgularken; zaman ve mekânın donması motifi ile gök gürültüsüne benzer ilahi ses motifi, kozmik düzenle insan eylemi arasındaki gerilimi yansıtmaktadır. Ayrıca, yün yığını ve saklanma motifi gibi folklorik detaylar, gündelik yaşamın mitik anlatılara nasıl entegre edildiğinin kanıtı niteliğindedir.

Kazankaya efsanesi özelinde yapılan bu inceleme, mitolojik anlatıların yalnızca geçmişe ait hikâyeler olmadığını, aynı zamanda günümüz toplumsal yapısını anlamak için de önemli ipuçları sunduğunu ortaya koymaktadır. Efsanede karşımıza çıkan taşlaşma motifi ve hayvan dönüşümü motifi, doğa-insan ilişkisinin mitolojik temsilinde ceza ve arınma temalarını öne çıkarırken, bu motiflerin psikolojik ve sosyokültürel arka planı, kolektif bilinçdışının izlerini taşımaktadır.

Kazankaya efsanesi gibi mitolojik anlatılar, bir yandan kültürel mirasımızı korurken, diğer yandan toplumsal değerlerin sürekliliğini sağlamaktadır. Bu tür çalışmaların disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alınması, özellikle mitik motiflerin karşılaştırmalı analizini mümkün kılarak hem folklor çalışmalarına hem de kültürel antropolojiye önemli katkılar sunacaktır. Mitolojik anlatıların derin anlamlarını ortaya çıkarmak ve bu anlatıların günümüzle bağlantısını kurmak, kültürel sürekliliği anlamamız açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, benzer çalışmaların artarak devam etmesi hem akademik literatürdeki boşlukları dolduracak hem de somut olmayan kültürel mirasın korunmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Bayat, Fuzuli (2005). *Mitolojiye Giriş*. Ankara: Karam Yayınları.

Çetin, İsmet (2000). "Türk mitinde Kut İyesi Kıdır ve Medeniyet Değişikliğinde Kıdır'dan Hızır'a Geçiş". *Milli Folklor*, 54: 30-34.

Eliade, Mircea (1993). *Mitlerin Özellikleri*. Çev. Sema Rıfat. İstanbul: Simavi Yayınları.

Eliade, Mircea (2001). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1*. Çev. A. Uysal ve Sema Rifat. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Eliade, Mircea (2019). *Kutsal ve Kutsal-Dışı: Dinin Doğası*. Çev. Ali Berktay. İstanbul: Alfa Yayınları.

Ergun, Pervin (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Erhat, Azra (1972). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kara, Ruhi (1991). *Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Lévi-Strauss, C. (2013). *Yaban Düşünce*. Çev. A. Sümer. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

Miller, Barbara D. (2005). *Culture Anthropology*. Boston: Pearson Education, Inc.

Necatigil, Behçet (1978). *100 Soruda Mitologya*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Ocak, Aahmet Yaşar (1999). *İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Sakaoğlu, Saim (1980). *Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

Sturrock, John (2003). *Structuralism*. Malden, MA: Blackwell Publishing.

Türk Dil Kurumu. (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Çalışmanın yazarı/yazarları "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmişlerdir:
Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.
Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır.
Destek ve Teşekkür: Yazar tarafından çalışmayla ilgili herhangi bir destek veya teşekkür beyanında bulunulmamıştır.
Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmanın araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın/yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Yazarın Notu: Bu çalışma ile ilgili yazarın beyan ettiği herhangi bir not bulunmamaktadır.
Katkı Oranı Beyanı: Bu çalışmanın tüm bölümleri tek bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

❖

The author / authors of the study declared the following points within the framework of the "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":
Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.
Funding: No support was received from any institution or organization for this study.

Support and Acknowledgment: No statement of support or acknowledgement was made by the author regarding the study.
Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this study.
Author's Note: There are no any notes declared by the author regarding this study.
Author Contributions: All sections of this study have been prepared by a single author.